

İPM | IPC
İSTANBUL POLİTİKALAR MERKEZİ
SABANCI ÜNİVERSİTESİ KAMPUSU
ISTANBUL POLICY CENTER
AT SABANCI UNIVERSITY

15 TEMMUZ SONRASI TÜRK DIŞ POLİTİKASI

BÜLENT ARAS

15 TEMMUZ SONRASI TÜRK DIŞ POLİTİKASI

BÜLENT ARAS

Mart 2017

Bülent Aras İstanbul Politikalar Merkezi'nin Çatışma Çözümü ve Arabuluculuk Programı'nda kıdemli öğretim üyesi ve Sabancı Üniversitesi'nin Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi'nde Uluslararası İlişkiler profesörü olarak görev yapmaktadır.

İstanbul Politikalar Merkezi Hakkında

İstanbul Politikalar Merkezi, küresel uzantıları olan bağımsız bir siyasi araştırma merkezidir. Misyonumuz, sosyal bilimler konusundaki akademik araştırmaları ve bu araştırmaların politika oluşturmada kullanımını geliştirmektir. İPM, iç ve dış politika alanlarında karar vericilere, kanaat önderlerine, akademisyenlere ve toplumun geneline yenilikçi ve nesnel analizler sunmayı amaçlamaktadır. IPM, Türkiye-AB-ABD ilişkileri, çatışma çözümü, eğitim, iklim değişikliği, Türkiye'deki siyasal ve sosyal eğilimler ve bu eğilimlerin sivil toplum ve yerel yönetişime etkisi konularını da kapsayan –fakat bunlarla sınırlı kalmayan- geniş bir alanda uzmanlığa sahiptir.

YÖNETİCİ ÖZETİ

15 Temmuz 2016 darbe girişimi, Türkiye'deki devlet yapısı için bir kırılma noktası olmuştur.[1] Bu anlamda, darbe sonrası süreç, Türkiye'de devlet gücünü pekiştirmek için yapılan düzenlemelerle anlam kazanmaktadır. Bu makalede, darbenin, 15 Temmuz öncesinde de zaten kriz halinde olan Türk dış politikası (TDP) üzerindeki etkileri incelenecektir. Nitekim bu kritik dönemeç, TDP'deki bir kırılmayı değil, devam eden siyasi eğilimlere cevaben TDP'nin kendi bünyesinde gerçekleştirdiği sistem ayarlarını temsil etmektedir. Geleneksel dış politika aktörlerinin zemin kaybetmesi, birleştirici bir dış politika değerler sisteminin oluşmaması, son derece iniş çıkışlı ve tehditlere açık bir güvenlik ortamı ile bunun sonucunda Türk devletinin yaşadığı kimlik krizi, alternatif jeopolitik vizyonların rekabetiyle de sonuçlanan bir fikirler çatışmasına germi vermiştir. Dolayısıyla, 15 Temmuz sonrasındaki karmaşık tablo, dahili ve harici durumun karışıklığı ve belirsizliğine ayak uydurmak için zaman zaman yüz seksen derece dönüşlere sebep olan TDP'deki sistemik, siyasi, kimlik ve güvenlik krizlerinin tahlil edilmesiyle daha iyi anlaşılmaktadır.

Başarısızlıkla sonuçlanan 15 Temmuz darbe girişimi, Türk devlet yapısındaki krizi tekrar gün yüzüne çıkarmıştır. Darbe girişimi, aynı zamanda dış politika teşkilatı için de ciddi bir sarsıntıyı beraberinde getirmiştir. Makalede ele alınan dört kriz, dış politika yapımında engeller yaratmakta, dış politikayı iç meseleler ve önceliklere rehin kılmakta, bölgesel ve uluslararası politikalarda esnekliği azaltmakta, istikrarsız siyasi yaklaşımlarla sonuçlanmakta ve Türkiye'nin uluslararası yönelimlerinde tartışmalı hale getirmektedir. Başarısız darbe girişimine karşı öne çıkan fikir birliği, genel olarak devlet krizini ve özellikle de güvenlik politikasını çözmede ülke çapında mutabakatla sonuçlanan bir başlangıç olabilirdi. Ancak, sonuç böyle olmadı. Başarısız darbe girişiminin ülke içinde yarattığı sarsıntılar ve hasara uğramış bölgesel güvenlik ortamı, dış politika teşkilatı için koşulları daha da güç hale getirdi.

Nihayetinde Türk dış politikasında en acil hale gelen konular, dış politika teşkilatı içerisinde kapasite inşası, kurumsallaşma ve koordinasyon olarak öne çıkmaktadır. Yeni dış politika ilkeleri, mekanizmaları ve uygulamalar yaratma ve inşa etme konuları üzerinde ciddi olarak düşünmekle kalmayıp bunlara dış politika sorunlarıyla başa çıkmak için sağlam yapısal unsurların eşlik etmesi sağlanmalıdır. Sistemsel değişim, devlet inşası, çeşitli güvenlik tehditleri ile başa çıkma, ekonomik istikrar ve kalkınma, ülke içerisindeki her kesimi içine alan, kapsayıcı ve katılımcı siyasi süreçlere bağlıdır. Bu ortamda, dış politika organları, bölgede artan güvenlik problemleri ve angajmanların korunmasına ve uluslararası arenada yeni açılımlara yönelik olarak kendilerini yeniden düzenleyebilecek ve yeniden tesis olunabilecektir. Aksi taktirde, böylesine problemli bir politik ve sistematik ortamdaki kısa vadeli çözümler ve önlemler, Türkiye'nin dış ve güvenlik politikalarında yeni başarısızlıkları beraberinde getirecektir.

1 Bu rapor İstanbul Politikalar Merkezi Çatışma Çözümü ve Arabuluculuk Programı tarafından yürütülmekte olan Darbe Girişimi Sonrası Çatışma Çözümü ve Demokrasi Fırsatları Projesi kapsamında hazırlanmıştır.

GİRİŞ

15 Temmuz darbe girişimi, Türk devlet teşkilatı için bir kırılma noktası olmuştur. Bu anlamda, darbe sonrası süreç, Türkiye'de devlet gücünü pekiştirmek için yapılan düzenlemelerle anlam kazanmaktadır. Bu makalede, darbenin, 15 Temmuz öncesinde kriz halinde olan TDP üzerindeki etkileri incelenecektir. Nitekim bu kritik dönemeç, TDP'deki bir kırılmayı değil, devam eden siyasi eğilimlere cevaben TDP'nin kendi bünyesinde gerçekleştirdiği sistem ayarlarını temsil etmektedir. TDP, önceden belirlenmiş bir rotada seyretmekten çok uzaktadır ve çok yönlü krizlere maruz kaldıkça alternatif ve az çok birbiriyle çelişen senaryolara açık bir niteliğe bürünmüştür. Geleneksel dış politika aktörlerinin zemin kaybetmesi, birleştirici bir dış politika değerler sisteminin oluşmaması, son derece iniş çıkışlı ve tehditlere açık bir güvenlik ortamı ile bunun sonucunda Türk devletinin yaşadığı kimlik krizi, alternatif jeopolitik vizyonların rekabetiyle de sonuçlanan bir fikirler çatışmasına germi vermiştir. Dolayısıyla, 15 Temmuz sonrasındaki karmaşık tablo, dahili ve harici durumun karışıklığı ve belirsizliğine ayak uydurmak için zaman zaman yüz seksen derece dönüşlere sebep olan TDP'deki sistemik, siyasi, kimlik ve güvenlik krizlerinin tahlil edilmesiyle daha iyi anlaşılmaktadır.

SİSTEMSEL KRİZ

Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Ağustos 2014'te, halkoyuyla seçilmesi ve hükümetin buna bağlı olarak cumhurbaşkanının siyasi yetkilerinin tanıma muhtaç hukuki zeminini oluşturmak üzere sürekli gerekli anayasal değişiklikleri gerçekleştirme arayışı sonucunda, Türkiye bir sistem krizi yaşamaya başlamıştır. Gelinen aşamada, Başkanlık sistemi ile ilgili tartışmalar iki yöne de çekilebilir: Başkanlık, hükümet taraftarlarının savunduğu şekilde daha etkili ve popüler demokratik bir modeli de getirebilir; muhalefetin hiç istemediği şekilde, siyasi otoritenin daha da temerküz etmesi ve bir bütün olarak siyasi sistemin daha otoriter bir şekilde kontrolünü de beraberinde getirebilir. Başkanlık sistemi henüz tam olarak tesis edilmiş olmasa da, Türkiye Büyük Millet Meclisinin sistem içindeki güçlü kurumsal konumu büyük oranda geçerliliğini yitirmiştir.

Bunun sonucunda, siyasi otoritenin daha önce görülmeyen bir şekilde kullanılması, aslında Soğuk Savaş'ın sonundan beri görülmeye başlayan ancak askeri bürokrasinin hakim rolünden dolayı yakın geçmişe kadar değişime direnen TDP'deki tedricen gelişen farklı eğilimlerin hayata geçirilmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Öncelikle, Silahlı Kuvvetler, Dışişleri Bakanlığı ve Milli Güvenlik Konseyi gibi geleneksel aktörler oyunun dışında kalmış ve giderek merkezi rollerini kaybeden defter tutan kurumlar haline gelmiştir. İkincisi, dış politikanın partilerüstü ulusal çıkarlarla ilgili olduğu fikri, zaferler ve kaçınılmaz olarak mağlubiyetlerle tanımlanan siyasi bir alana dönüşmüştür. Üçüncüsü, politikaları belirleyenler kurumlardan ziyade siyasi kişilikler öne çıkarken bu durum dış politikanın siyasallaşmasına ve iç politika ve dış politika arasındaki varsayılan sınırların yok olmasına yol açmıştır. Bu anlamda, siyasi liderin kişisel tercihleri iktidar partisi içerisindeki genel mutabakatı temsil etse de, daha iyi bir deyişle, şekillendirse de hükümetin dış politikada kiminle işbirliği içerisinde olduğunu ve önceliklerini belirleye gelmiştir.

Dış politikada kişiselleşmeye yönelik bu değişimin en önemli sonucu, Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) yönetiminin, kişisel ve siyasi gündemlerini gerçekleştirmek üzere gündeme getirdikleri hedefler ile bürokratik yeterlilikler arasındaki parantezin giderek açılmasına neden olmuştur. AK Parti'nin ilk dönemlerinde dış politikada kazandığı ve hakkıyla takdir kazanan başarı, büyük ölçüde Erdoğan-Gül ikilisinin AB süreci ve Kıbrıs'tan Ermenistan'a kadar tabuları yıkan çatışma çözümü girişimleri ile Batı eğilimli bürokrasinin normalleşme sürecine hayati katkısının birleşmesi sonucunda mümkün olabilmiştir.[2] Sonrasında, Türkiye'nin bölgesinde daha geniş bir alanda azamet arayışı halktan destek bulsa da büyük ölçüde, bölge ile ilgili gerçekçi değerlendirmeler yapmak amacıyla sıkı sıkıya tutundukları kendi konfor alanlarının dışına çıkmak zorunda bırakılan bürokratik kadroların onayını alınamadığından başarısızlığa uğramıştır.[3] Türk bürokrasisi, geleneksel güvenlik ve istikrar önceliklerinin ötesinde, yayılmacı ya da daha uzlaşmacı yumuşak bir güç ortaya koyma konusunda yeterli bir donanıma sahip değildi.[4] Bu anlamda, Davutoğlu dönemi, siyasette yeni bir merhaleyi ve dönemi temsil etmiş; devlet kadrolarının daha aktif ve iddialı bir role hazır olmadığının gösterilmesi yoluyla dahi olsa bürokrasinin rolünün zayıflamasının önünü açmıştır. Nitekim, Davutoğlu bu boşluğu, uzmanlardan oluşan bir ekibi bir araya getirmek ve Dışişleri Bakanlığı'nın üst düzey diplomatlarının aralarında bulunduğu seçkin bir kadrodan faydalanmak suretiyle doldurmaya çalışmıştır. Bu girişim, başlangıçta çarpıcı başarılar sağlasa da sonrasında Arap Baharı sürecinin Türkiye'nin bölgesel politikasının temel taşlarını yerinden oynatmasıyla mesafe kat etmekte zorlandığı ve hatta gerilemeye başladığı bir döngüye girmiştir. [5]

Gül ve Davutoğlu dönemlerinde kaçırılan fırsatlardan biri, Türkiye'nin yurt içinde istikrara kavuştuğu ve beyan edilen dış politika hedeflerine genel manada uluslararası destek bulduğu bir dönemde, TDP'deki yeni ilgi alanlarında zemin kazanmak üzere gerekli kapasiteyi tesis edecek şekilde dış politika yapılanmasını dönüştürememesi olmuştur. Kapasite inşa etme konusunda iyi düşünülmemiş girişimler bir yana, Türkiye hala kuvvet projeksiyonu için istihbari, askeri, akademik ve linguistik-kültürel ağlara sahip değildir. Bu durum, Türkiye'nin bölgesinde teorik ve bir anlamda tarihselci-romantik bütünleşme tahayyülüne ket vurmuştur.[6] Genel anlamda, söz konusu geçiş süreci-

2 Ali L. Karaosmanoğlu, "The Evolution of the National Security Culture and the Military in Turkey," *International Affairs* 54, no. 1 (2000): 199-216; Ersel Aydınlı, Nihat Ali Özcan and Doğan Akyaz, "The Turkish Military's March toward Europe," *Foreign Affairs* 85, no. 1 (Ocak-Şubat 2006): 77-90.

3 Bülent Aras, "Reform and Capacity Building in the Turkish Foreign Ministry: Bridging the Gap between Ideas and Institutions," *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* 17, no. 3 (2015): 269-286.

4 Kişisel mülakat, Bürokrat, Ankara, 21 Aralık 2016.

5 Emirhan Yorulmazlar and Ebru Turhan, "Turkish Foreign Policy towards the Arab Spring: Between Western Orientation and Regional Disorder," *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* 17, no. 3 (2015): 337-352.

6 Aras, "Reform and Capacity Building," 269-286.

nin akamete uğramasının fikri ve kurumsal unsurları bulunmaktadır.

Fikri anlamda Türkiye, bölgesinde liderlik rolü ile ABD, AB ve Rusya gibi önemli güç merkezleriyle global uyum arayışıyla belirginlik kazanan değişen siyasi hedefleriyle paralellik içerisinde olacak yeni bir dış politika değerler sistemini bürokratik kadroları içerisinde tesis edememiştir. Türk bürokrasisi, 1930'ların iki dünya savaşı arası dönemin pasifist ikliminden esinlenen -Kellogg-Briand Paktı'nın dünya barışı idealini yansıtan- ve statükocu "yurtta sulh dünyada sulh" sloganına takılıp kalmışken, AK Parti liderleri, Türkiye'nin nüfuzunu bölgesel entegrasyon ile genişletme yolları arama düşüncesiyle yola çıkmıştır. Gelenekselci bürokrasi ise, Kemalist reformların halen tamamlanmamış olduğunu savunur ve dolayısıyla, yurtiçinde rejim konsolidasyonuyla, bir başka deyişle iç tehditlerin yok edilmesiyle meşgulken; hükümet ulusal sınırların dışına yelken açmaya hazır görünmekteydi.[7] Bu uyumsuzluk, büyük ölçüde, yeni dış politika hedeflerinin geçerliliği konusunda ulusal çapta bir tartışmanın yapılmamış olması ve AK Parti liderliği dışında yeni dış politika yöneliminin sahiplenilmemesinden kaynaklanmaktaydı.[8] Bunun sonucunda, 'sıfır sorun'[9] olarak adlandırılan politika, başarıya son derece bağımlı hale gelmesi ve kurumsallaşamadan yoksun kalmasıyla geçici bir nitelik kazandı.

Ancak dış politika hedeflerinden bu fikirsel sapmanın ötesinde, AK Parti hükümetleri, gerekli kurumsal kapasiteyi ve işbirliği ağlarını inşa edememesi nedeniyle de bölgesel liderlik iddiasında sükut-ı hayale uğradı. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı'nın (TIKA), Balkanlar'dan Afrika ve Asya'ya uzanan geniş bir coğrafyada gerçekleştirdiği ve kısmen yumuşak güç araçları olarak kullanılan kalkınma yardımı projeleri bir yana, AK Parti'nin istihbarat-siyasi erişim, kültür-medeniyet ihracı ve diasporayla bağ konularında devlet teşkilatında kurumsal bir başarı sağlayamadığı aşikardır. Yumuşak güç tarafında, Türk kültürünü tanıtma amaçlı Yunus Emre Enstitüsü ve diasporayı örgütleme amacıyla kurulan *Yurtdışı Türkler* aktif politika aktörleri olamamıştır. Ayrıca, Türk diplomatik misyonları, bu dönemde sağlanan kayda değer ölçüde genişleyen niceliksel temsil imkanlarına rağmen, Türkiye'nin Kuzey Afrika ve Ortadoğu, Sahraaltı Afrikası, Asya ve Latin Amerika politikalarını hayata geçirmekten çok uzak bir görünüm arz etmiş; nitekim bu kapasite yetersizliği 15 Temmuz'dan sonra diplomatik kadroların büyük oranda tasfiyesinden sonra daha da akut bir hal almıştır. Üniversitelerin ve sivil toplumun da nicel olarak artmasına rağmen kapasitelerinin TDP'nin artan ihtiyaçlarını karşılama konusunda yetersiz kaldığı bir vakıadır.

Bütün olarak değerlendirildiğinde, Türkiye'nin ortalamanın çok üzerinde bir performans gösterdiği alan insani yardımlar olmuştur. Türkiye, küresel ölçekte önde gelen donör ülkelerden biri olurken, Suriye krizinde üstlendiği hayati rolle en fazla sığınmacıya kucak açan ülke konumunu da kazanmıştır. Türk devlet kurumları ve Türk Kızılay'ı ile insani sivil toplum kuruluşları, sınırda sıklıkla meydana gelen krizlere mukabelede yetkin hale gelirken, milli eğitim ve sağlık sistemi kısmen de olsa 3,2 milyon sığınmacının ihtiyaçlarını karşılayacak esnekliğe sahip olduklarını göstermişlerdir. Bunun da ötesinde, Türk sivil toplum kuruluşları, Somali'den Myanmar'a kadar insani krizlerde aktif bir rol üstlenmiş ve Türkiye'nin 'insani diplomasi' konusundaki çağrısının bayraktarlığını yapmışlardır.[10]

Bu kaygan zeminde, özellikle 2014 cumhurbaşkanlığı seçimlerinden sonrasında Cumhurbaşkanı Erdoğan, dış politikanın yönetiminde tabiri caizse dümene geçmiştir. Başbakan Davutoğlu'nun yabancı liderlerle kurduğu ilişki ağına rağmen, Cumhurbaşkanı Erdoğan dış politikaya kişisel damgasını vurma konusunda istekliydi. Öncelikle, TDP'de kendisinin son karar merci olduğunu herkese göstermiştir. Bu gelişme, Davutoğlu'nun 2009'dan sonra dış politikanın kuramcısı ve uygulayıcısı olma rolünü kısıtlamıştır. Erdoğan bu meyanda, dünya liderleriyle şahsi ilişkiler kurmaya özen göstermiş, neredeyse her gün telefon diplomasisi gerçekleştirmiş ve Devlet Başkanı sıfatıyla dış ziyaretlerini sıklaştırmıştır. İkinci olarak, Erdoğan, kendi iç gündemi ile dış politika arasında doğrudan bir bağ kurmuştur. Cumhurbaşkanının, iç siyasetteki milliyetçi-muhafazakar söylemi, dış ilişkilerin de tonunu belirlemiştir. Bu durum, dış politikada zafer arayışının da bir uzantısı olarak otoriter liderlerle ilişkileri mümkün kılmış ve Batı ülkeleriyle istikrarlı bir ilişki devam ettirme konusunda birtakım sıkıntılara yol açmıştır.

Üçüncü olarak, pragmatik eğilimlerine rağmen, Erdoğan'ın kişisel hissiyatı, büyük oranda dış ilişkilerin rotasını belirlemiştir. Bu, Mısır'da Sisi rejimiyle ilişkilerde ve Esad rejimiyle teması tamamen reddinde açık bir şekilde görülmüştür. Kişisel algılara dayanan

7 Malik Mufti, *Daring and Caution in Turkish Strategic Culture: Republic at Sea* (New York: Palgrave Macmillan, 2009).

8 Kişisel mülakat, Milletvekili, Ankara, 21 Aralık 2016.

9 Ahmet Davutoğlu, "Turkey's Zero-Problems Foreign Policy," *Foreign Policy*, 20 Mayıs 2010.

10 Bülent Aras and Pınar Akpınar, "The Role of Humanitarian NGOs in Turkey's Peacebuilding," *International Peacekeeping* 12, no. 3 (2015): 230-247; Pınar Akpınar, "Turkey's Peacebuilding in Somalia: The Limits of Humanitarian Diplomacy," *Turkish Studies* 14, no. 4 (2013): 735-757.

bu eğilim, TDP'ye idari manada istikrar kazandırmasına rağmen dış politika kararlarının gittikçe artan bir şekilde Erdoğan'ın yabancı liderlerle şahsi ilişkilerine bağlı hale gelmesi nedeniyle dış politikada değişkenliği arttırmıştır. Mayıs 2016'da Davutoğlu'nun yerine görevlendirilen Yıldırım hükümeti, 'düşmanların azaltmak, dostları çoğaltmak' olarak ifade edilen genel ilke paralelinde pragmatik bir anlayışla dış politikada restorasyon yapılacağının işaretlerini vermiştir.[11] Yıldırım'ın bu yaklaşımı, görünüşte 'sıfır sorun' ilkesinden çok farklı olmamasına rağmen, Cumhurbaşkanı'nın fiili liderliğinde dış politikada özellikle İsrail, Rusya, Suriye ve Irak ile ilgili olarak Türkiye'nin çatışma haritasını sınırlamayı amaçlamaktaydı.

11 Galip Dalay, "Dış Politikada Ölçek Küçültmeli ama Ölçü de Kaçmamalı," *Karar*, 2 Temmuz 2016, http://www.karar.com/yazarlar/galip-dalay/dis-politikada-olcek-kucultulmeli-ama-olcu-de-kacmamali-1523.

SİYASİ KRİZ

Bir çok diğer örnekte olduğu gibi, Türk siyasetinde de iktidar partisi, kendi içinde rekabet eden siyasi mensubiyetlerin koalisyonundan oluşur. Erdoğan'ın, AK Parti bünyesinde siyasi gücü şahsen elinde tutması, önceden belirlenmiş bir yol haritasının değil, siyasi süreçlerin beraberinde getirdiği koşulların bir sonucu olmuştur. Erdoğan gücünü devlet sistemindeki bürokratik ve oligarşik unsurların reformlara direnişine karşı verdiği mücadeleye borçlu olsa da her halükarda, parti içinde ve parti dinamikleri dışında koalisyonlar oluşturma yeteneği sayesinde bu unsurların müdahalelerinden masun kalabilmiştir.[12] Erdoğan'ın Türk siyasetindeki başarısı esasen Kürt sorunundan Türk milliyetçiliğine kadar geniş ve tezat içeren yelpazede AK Partinin sahibi olmadığı siyaset başlıklarını güçlü şekilde ideolojik olarak sahiplenebilme yeteneğinden kaynaklanmaktadır. Siyasi zemini uygun gördüğünde, Kürt sorununu sahiplenme konusunda daha önce görülmemiş girişimlerde bulunarak sandıkta Kürt yanlısı siyasi partilerden bile daha fazla Kürtlerin desteğini alabilmiştir.[13] Müteakip dönemlerdeyse, Kürt sorununu sahiplenmeyi bırakarak bu defa öncelikle PKK'yı ve Türk siyasetinde benzer görüşleri savunan siyasi grupları tecrit etmek ve buna koşut olarak daha geniş bir çerçevede, siyasi sistemi cumhurbaşkanlığı sistemine göre yeniden tanımlamak üzere Türk milliyetçiliğinin liderliğini üstlenmiştir. Bu tercih, AK Parti-MHP koalisyonunu beraberinde getirmiştir.

Özellikle Batı'dan gelen Türkiye'nin "otoriterliğe" doğru kaymadığına dair eleştirilere rağmen Erdoğan, yurtiçinde ve dışındaki gündemini tamamen destekleyen muhafazakar-milliyetçi bir bloğu pekiştirebilmiştir. Erdoğan çoğunlukçu bir siyasi anlayışa sahiptir ve daha da önemlisi, çoğunluğun talep ve endişelerini şekillendirmekte üstün bir beceriye sahiptir. Bu tablo AK Parti'nin sandıktaki başarısını açıklasa bile, Erdoğan'ın Türk siyasetindeki siyasi mirası, bir araya getirdiği büyük Türk muhafazakar-milliyetçi koalisyonunun laikler, Kürtler, Aleviler ile eğitimli kesimler ve profesyonellerin de dahil olduğu dışlanmış hisseden entelektüellerin çıkarlarını ve artan endişelerini sistem içinde ne şekilde entegre edebileceğine bağlı olacaktır.[14]

15 Temmuz sonrasında kendiliğinden oluşan darbe karşıtı ve partilerüstü ulusal halet-i ruhiye sayesinde farklı kesimler arasında ilişkileri onarmak için kısa süreli de olsa bir fırsat penceresi açılmıştır. Erdoğan, 15 Temmuz'un hemen ertesinde, parti siyasetini aşıp birleştirici bir cumhurbaşkanı olacağını ima etmiş; bu tutum, tüm ana akım partilerin rejim konsolidasyonunun çerçevesini çizmek amacıyla bir araya gelebileceğine dair bir umut doğurmuştur.[15] Bununla beraber, "Yenikapı ruhu" olarak adlandırılan bu mutabakat siyaseti arayışı, kısa süre sonra, Erdoğan tarafından yönetilen bir başkanlık sistemine geçiş amacıyla geniş bir muhafazakar bloğun iradesinde ve AK Partili olmayanların endişelerinin göz ardı edilme riskini kabul etmiş görünen tavizsiz bir arayışa dönüşmüştür.

Cephe anlayışıyla yol alan bu dinamik, Türk siyasetindeki, dış politika tartışmalarına da yansıyacak şekilde mevcut kutuplaşmayı daha da güçlendirmiştir. Bir başka deyişle, dış politika iç politikaya tabi kılınmıştır. Darbenin hemen ardından zemin kazanan, Batı'nın Türkiye'yi yalnız bıraktığı algısına karşı tepkiler hükümet yanlısı çevrelere Batı güçlerine karşı komplolar üzerinden istikamet arayan bir siyasi kampanya yürütme cesaretini vermiş, bu durum, diyaloğa ve karşılıklı fayda üzerinden bir gündem belirlemeye yönelik nihayetinde idealde kalan süreçleri arka plana itmiştir. Muhalefet de, hükümetin itibarını zedelemeye yönelik kampanyalarına güç katmak üzere dış politikadaki hataları büyüterek yansıtma çabasına girişmiştir. Türkiye'nin, küresel ve bölgesel düzende devam eden değişikliklere de kısmen bağlı olan ve giderek artan yalnızlığı sonucunda, Türk hükümetinin, içteki konsolidasyon çabalarını desteklemek üzere dış politikada başarı hikayelerine ihtiyacı olduğu görünmektedir.

Türk siyasetindeki, küresel eğilimlerle de benzerlik gösteren popülist ve daha da dikkat çekici şekilde münzevilik arayan değişim, ilişkileri düzeltme konusundaki daha geniş perspektifli ihtiyacın önüne geçmiştir. Öncelikle, hükümet kontrolündeki medya ve sosyal medya kanalları, içe yönelik ABD, AB, Britanya, Almanya, İran, İsrail ve Arap karşıtı söylemler üretmeye devam etmektedir. Bu hasmane söylem, dış ilişkilerde arzulandığı ifade edilen yeni başlangıcı ötelemekten başka bir anlam taşımamaktadır. En kısa zamanda nüanslı bir diplomasiye dönülmeli, müttefik sistemi oluşturulmalı ve her gün uluslararası başlıklarda yer

12 Richard Falk and Bülent Aras, "Who is the Winner of Turkey's Elections?" *Al Jazeera*, 16 Kasım 2015, http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2015/11/winner-turkey-elections-151110083204683.html.

13 Kişisel mülakat, Bürokrat, Ankara, 4 Ocak 2017.

14 Kişisel mülakat, Eski Milletvekili, Ankara, 21 Aralık 2016.

15 Fuat Keyman, "Devlet Sorunu/İkilemi: 15 Temmuz'dan Alınacak Ders," *Karar*, 26 Eylül 2016, http://www.karar.com/gorusler/fuat-keyman-yazdi-devlet-sorunuikilemi-15-temmuzdan-alinacak-ders-256279.

alan düşmanca söylemler yumuşatılmalıdır.[16] İkinci olarak, dış politikadaki çeşitli krizlerin aşılması için partilerüstü bir mutabakata ihtiyaç bulunmaktadır. Arap Baharı sonrasında ortaya çıkan jeopolitik denklem, Türk siyasetindeki hassas dengeleri alt üst etmiştir. Dolayısıyla, Türk siyasetindeki mevcut laik-İslami, Kürt-Türk ve Alevi-Sünni ayrımlarını özenle ele almak gerekmektedir. Bunları ötesinde, Türkiye'nin dış politikada restorasyon ve çatışma çözümü arayışların teslim olma veya U-dönüşü olarak yorumlanma riski bulunmaktadır. Bunun nedenle, milli menfaatlerin uzun erimli takibinin sağlanması için politika oluşturmada yine yurt içinde daha geniş kapsamlı bir diyaloğa ihtiyaç vardır.

İç siyasette dış politikayla ilgili temel ayrılık noktası, Türk hükümetinin tartışmalı Suriye politikası olmuştur. Erdoğan'ın Suriyeli muhalifleri her daim desteği ve Esad rejimiyle teması kategorik olarak reddetmesi, muhalefetle büyük bir ayrılığa neden olmuştur. Hükümet, Suriye politikasını insani ve jeostratejik gerekçelerle savunurken; muhalefet, mezhepçi ve yayılımcı olarak nitelendirmektedir. Bu çerçevede hükümet, Suriye ve Irak'ta Sünni çıkarlarının dışlanması ile Kürtlerin otonomi ve bağımsızlık adımlarından kaynaklanan İslami-milli endişelere hitap etme çabasındadır. Buna karşın muhalefet, karşıt görüşteki Alevi ve Kürtlerin olası Sünni tahakkümü veya saldırısıyla ilgili endişelerinden hareketle bir söylem geliştirme çabasında görülmüştür.[17]

27 Haziran'da normalleşme süreciyle başlatılmış olsa da Türkiye, 15 Temmuz'dan sonra Rusya'yla ortaklık -bazen abartılı bir şekilde stratejik ortaklık olarak da tabir edilen- zemini genişletme arayışına girişmiş görünmektedir. Rusya'nın darbede zaman kaybetmeksizin Erdoğan'ı ve seçilmiş Türk hükümetini desteklemesi ilişkilerin hızla düzeltilmesi için itici bir güç oldu. Türkiye'nin Rusya'ya yönelik planlarını, kısmen, karlı Rusya pazarının kaybı sonucunda yüksek bir bedel ödeyen yurt içindeki tarım üreticilerinin baskılarından doğan endişeler de şekillendirmektedir. Normalleşme arayışının temelinde, yine içerideki meseleler, özellikle de PKK'nın yayılmasına ve sınırın Suriye tarafından muhtemel bir sığınmacı akınına karşı koyma ihtiyacı da yatmaktadır. Genel olarak, Türk siyasetinde TDP'yle ilgili ihtilaf yaratan görüşler, sınırların içinde ve ötesinde güvenlik ve istikrar sağlama çabalarına zarar vermek suretiyle doğrudan Türkiye'deki güvenlik ve kimlik krizini arttırmıştır.

16 Kişisel mülakat, Bürokrat, Ankara, 21 Aralık 2016.

17 Kişisel mülakat, Milletvekili, Ankara, 21 Aralık 2016.

GÜVENLİK KRİZİ

Arap baharı öncesinde, Türkiye'nin güvenlik paradigması, yurtiçinde uzlaşma ve demokratikleşme ve yurt dışında azami bölgesel entegrasyon için bölgesel çatışmaların barışçıl yollarla çözümüne dayanmaktaydı. Başarısız geçişleri takip eden Arap karmaşası sonucunda, arka bahçesindeki istikrarsızlık, Türkiye'deki siyasi istikrara, Kürtlerle uzlaşma sürecine, Türk siyasetindeki koalisyon dinamiklerine ve daha geniş anlamda dış politika tercihlerine zarar verdi. [18]

Buna rağmen, bir dizi denemeyi takiben, Mart 2013'te resmen ilan edilen Kürt "barış süreci" sayesinde siyasi iyimserlik devam etti ve bir ay sonra, PKK'nın, kuzey Irak'a çekileceğini ilan etmesiyle sonuçlandı. Süreç, kendi içinde, Türk siyasetinin sivilleşeceği ve güvenliksizleşeceği, ve Türkiye'nin bir numaralı bölgesel zafiyetinin muhtemelen ortadan kalkacağının habercisiydi. Devam ettirilebilir bir çözüm durumunda, Türkiye, iç tutarlılığını, sınır istikrarı ve Kürtlerin hamisi ve müttefiki iddiası ile bölgesel pozisyonunu garanti altına alacaktı.[19] Bu dönemde, Türk hükümeti Batı ile bağlara olan inancını henüz kaybetmemişti ve dolayısıyla, bölgesel dönüşüm konusundaki iddialı hedeflerini korumaktaydı.[20]

AK Parti ve HDP arasındaki Türkiye'de başkanlık sistemine geçiş konusundaki ayrılık, PKK'nın kuzey Suriye'de devlet kurma konusunda doğan yeni ümidi ve kuzey Suriye'de Kürtlerin sembolik önemi haiz şehri Kobani'ye yapılan İŞİD saldırıları barış sürecinin çöktüğü ortamı hazırladı. Bu durum sadece Türk siyasetinde şiddetin bir araç olarak yeniden kullanılmaya başlanması sebebiyle değil, Kürt milliyetçiliğine karşı canlanan güvensizlik ve geçmişte kaldığı düşünülen savunmacı siyaset tarzıyla Türkiye'nin yumuşak gücüne son darbeyi indirmiştir. Dolayısıyla, Türkiye, çeşitli güvenlik krizlerinin "Türk'ün Türk'ten başka dostu yoktur", bir başka deyişle "Sevr sendromu"[21] iddialarının ortaya çıkmasına yol açtığı ve dış kaynaklı bölme ve istila etme amaçlı planlarının varsayıldığı Soğuk Savaş sonrasının ilk dönemlerinde görülen tehlikeli psikolojiye geri döndü.

Değişen jeostratejik denklemler güvenlik politikasında bu kendini koruma durumunun ortaya çıkmasında önemli bir rol oynadı. Öncelikle, Rusya ve İran'ın müdahaleci tutumu, Suriye'deki değişimde, Türkiye'nin kendine biçtiği liderlik rolüne son verdi. İkinci olarak, Obama'nın bölgesel krizlere karşı zikzak çizen tutumu, bölgeyi normalleştirebilecek bir Türk-Amerikan işbirliğine imkan tanımadı. Üçüncü olarak ise, Suudi-İran rekabeti ile ateşlenen mezhepsel dinamiklerin yaygınlaşması, Türkiye'nin, ılımlı Sünni ve Şiileri bir araya getirmeyi amaçlayan kapsayıcı destek planlarını gün yüzüne çıkartmadı.[22] Dördüncü olarak, Arap jeopolitiğinin değişen dinamikleri, Türkiye'yi siyasi İslam ve Müslüman Kardeşlere desteğinden ürken Batı yanlısı Sünni güçler, yani Körfez krallıkları (Katar istisnası dışında), Mısır ve daha küçük ölçekte Ürdün ile anlaşmazlığa itti.[23] Bunun sonucunda, Türkiye, kendisini, aniden, Kürtler, Rusya, İran, Batı ve Arap menfaatlerine karşı çok cepheli bir mücadelede ve ayrıca uzun dönemli ihtilaflarının olduğu daha geniş bölgede İsrail, Irak, Ermenistan ve Yunanistan ile birikmiş çatışmaların içinde buldu.

Batı'nın varlığının azalması karşısında ve bölgesinde artan Rus varlığı ve nüfuzu sonucunda, Türkiye'nin, sadece Batı'ya odaklanarak bölgesel ve küresel zorluklara karşı gelme kapasitesi büyük ölçüde azaldı. Türkiye'de politika üretenler, başlarda Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye'nin Balkanlar'dan Orta Doğu'ya, oradan Kafkasya, Orta Asya, Doğu Akdeniz ve Güneydoğu Asya'ya jeopolitik yaklaşımlarının örtüştüğüne inanmaktaydı.[24] Obama yönetiminin özellikle ikinci dönemindeki ihtiyatlı dış politikası sonucunda,[25] varsayılan bu örtüşme ortadan kalkmıştır ve Trump yönetiminin sinyallerini verdiği belirsiz "Önce Amerika" stratejisi ile daha da raydan çıkması olasıdır. Trump yönetimi süresince ABD'nin "radikal İslam"ı[26] etkisiz hale getirmeye odaklanması Türkiye'nin bölgesel hedeflerine ulaşmasını zorlaştıracaktır.

18 Bülent Aras and Richard Falk, "Five Years After the Arab Spring: A Critical Evaluation," *Third World Quarterly* 37, no.12 (2016): 2252-2258.

19 Davutoğlu'nun bu rolün Kürtleri de kapsadığına inanmasına rağmen, daha geniş bir iddiası vardı. Bkz. "Davutoğlu'ndan Net Mesaj," *Milliyet*, 26 Nisan 2012.

20 a.g.e.

21 Barın Kayaoğlu, "Erdogan Claims Turkey in 'Greatest Struggle' since Independence," *Al-Monitor*, 22 Aralık 2016, http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/12/erdogan-unfazed-fatalities-push-ahead.html#ixzz4UooyQLxp.

22 Bülent Aras and Emirhan Yorulmazlar, "State, Region and Order: Geopolitics of the Arab Spring," *Third World Quarterly* 37, no. 12 (2016): 2259-2273.

23 a.g.e.

24 "Davutoğlu'ndan İlginç İtiraf," *Hürriyet*, 21 Mart 2009.

25 Jeffrey Goldberg, "The Obama Doctrine," *Atlantic Monthly* 317, no. 3 (Nisan 2016): 70-90.

26 Mike T. Flynn, *The Field of Fight: How to Win the War against Radical Islam and its Allies* (New York: St. Martin's Press, 2016).

Dolayısıyla, Türkiye'nin gittikçe artan yalnızlığına karşı kendisini korumak için Rusya ile uzlaşmak dışında çok fazla seçeneği bulunmamaktadır. Ortaya çıkan "Türk-Rusya ortaklığının", Türkiye'nin bölgesel güvenlik ve çatışma çözümü—Suriye'den Kıbrıs, Ermenistan ve Ukrayna'ya—tutumu için ne ölçüde faydalı olacağı ucu açık bir sorudur. Teoride, Rusya'nın donmuş ihtilaflar üzerinden başarıya ulaşmadaki ustalığı, Türkiye'nin, iç siyasi dengeleri ve ekonomik büyümeyi devam ettirmek için bölgede istikrar ihtiyacı ile çelişmektedir. Yine de, pratikte, iki ülke, Suriye'deki durumun sınıraşan istikrarsızlaştırıcı etkilerine karşı işbirliği yapabilir ve özellikle AB olmak üzere, Batı'nın dışlayıcı politikalarına kaşı güç birliği oluşturabilir.

Özellikle, olayların Suriye'de Esad rejimi lehine gelişmesinden sonra, Türkiye İran açmazını da ele almak zorundadır. Önemli oyuncuların ortak hedefi olan IŞİD sonrası Ortadoğu'nun, Irak'tan Suriye ve Lübnan'a uzanan, arkasından Körfez ve Yemen'e kadar yayılmaya çalışabilecek, İran'ın liderliğindeki "direniş eksenini" güçlendirmesi olasıdır. İran'ın yönetilebilir kaosta ustalığı, Türkiye'nin ekonomik entegrasyon çabasını gölgede bırakmıştır. Ayrıca, Türkiye'nin sınırlarında devam eden vekalet savaşları ve mezhepçilik iklimi, İran'ı güçlendirirken, Türkiye'nin iç dengelerine ve bölgesel erişimine zarar vermiştir. İran lideri Ayetullah Hamaney'in önderliğini yaptığı dini-askeri yapının bölgede hedeflediği hegemonyanın ölçeği Türkiye'nin İran'a tepkisinin tonunu belirleyecektir. İran'ın, Türkiye içerisinde, Kürt ve Alevi kartlarını oynamaya varacak kadar ileri gitmesi halinde, iki ülke arasında bir çatışma kaçınılmaz olacaktır. İlişkiler zehirlenmiş durumdadır ve büyüyen bölgesel ayrılıklar ile ilgili karşılıklı cepheleşme riskini ortadan kaldırmak için orta yol aramayı gerektirmektedir.

PKK'nın, Suriye'de ve artan bir şekilde Irak'ta Türkiye'nin menfaatlerine zarar vermeye yönelik çok yönlü girişimleri—Türkiye içerisinde terör saldırıları gerçekleştirmenin ötesinde—TDP'de yine güvenlik problemleri arasında ilk sırayı aldı. Barışa yönelik siyasi yol çoktan kapandı ve her iki tarafta sıfır toplam mantığı hakimdir.[27] Türkiye'nin Suriye'deki operasyonu, resmi olarak IŞİD'ın Türk sınırlarında oluşturduğu tehdidi hedef alsa da, Suriye'de Afrin ve Kobani'yi birleştiren "Kürt koridorunu" ayırma olasılığı da düşünülmekteydi. PKK'nın Suriye ayağının Amerika Birleşik Devletleri'nin fiili müttefiki durumuna gelmesi ve IŞID ile savaşmak adına AB ülkelerinden destek alması, durumu daha da karmaşıklaştırmaktadır. PKK'nın Rusya, İran, İsrail ve Esad rejimi ile çeşitli bağlantıları olduğuna dair raporlar da Türkiye'nin dış ilişkilerini daha geniş yelpazede girift bir hale getirmektedir.

IŞİD'in yükselişi, Türkiye'nin daha fazla yalnızlaşmasına sebep olmuştur. Türkiye, kuşatılmışlık mantığı ile radikal tehditle mücadelenin aciliyetini anlayamamıştır. Bunun sebebi, büyük oranda, Ankara'nın IŞİD'i, Esad rejimi tarafından kaçınılmaz siyasi değişimi önlemek için ortaya atılan kısa dönemli bir şaşırtmaca olarak görmesiydi. Türkiye ayrıca Irak ve Suriye'de yönetimlerin ve İran yanlısı aktörlerin marjinalleştirdiği Sünni toplulukların çaresizliği ve mahrumiyetlerini dikkate almakta, bu toplulukların uğradığı haksızlıkların telafisini istemekteydi. Ancak, Kürt-IŞID çatışması ve daha sonra PKK'nın aldığı uluslararası destek ve Suriye'deki ayakları, TDP'de uzun süredir beklenen yeniden düzenlemenin başlaması için son nokta oldu.[28]

Bunların üzerine, Gülenciler (daha sonra FETÖ olarak adlandırılan terörist grup) ile çatışma ile aranın açılması, Türkiye'nin bölgedeki artık tartışmalı hale gelen menfaatleri için Batı desteğini muhafazasını zorlaştırmıştır. Gülenciler Türkiye'nin sözde hatalı politika tercihlerini abartarak Türkiye'nin menfaatlerinin savunulacağı meşru zemini ortadan kaldırmaya yeltendiler. Ana hatlarıyla Batı kamuoyunda Türkiye'nin güvensizliklerinin terk edilmişlik duygusunun verdiği hayal kırıklığı ya da menfaatlerinin tanınmaması sonucu olarak ortaya çıkan bir durum değil doğrudan Batı karşıtlığı olarak okunmasına yol açtılar. Batı medyası ve politika kurumları, özellikle Washington ve diğer başlıca Batı başkentlerinde, Türkiye tek başına sığınmacılar, terörizm ve yıpratıcı jeostratejik rekabetten oluşan üçlü tehditle mücadele ederken, "korkunç Türk" imajını tekrar canlandırmaya hazır olduklarını gösterdiler.

Darbe girişiminin ardından, TDP için önemli bir konu yeni bir güvenlik konsepti ihtiyacıydı. TDP'de, PKK ve İŞİD ile sınır ötesinde mücadele etmenin yolunu açan bir önleyici doktrininin ortaya çıkışı ile ilgili müphem ipuçları ortaya çıkmıştı.[29] Bölgesel hedeflerinde çark eden ve daha da önemlisi, yurt içinde birçok cepheden saldırılar alan Türkiye'nin, sert güç unsuru ile caydırıcılığını devreye sokması gerekiyordu. Ancak, mevcut yaklaşımın sürdürülebilirliği ile çelişen birkaç sorun ortaya çıktı. Öncelikle, Türkiye'nin NATO üyeliği Trans-Atlantik müttefikler ile koordinasyon gerektirmekte ve Türkiye'nin sınır ötesi operasyonları,

27 Kişisel mülakat, Milletvekili, Ankara, 4 Ocak 2017.

28 Bülent Aras, "Why Turkey Went into Syria," *National Interest*, 31 Ağustos 2016, http://nationalinterest.org/feature/why-turkey-went-syria-17537.

29 Metin Gürcan, "Turkey's new 'Erdoğan Doctrine'," *Al-Monitor*, 4 Kasım 2016, http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/11/turkeywants-use-its-hard-power-solve-regional-problems.html.

NATO üyelerinin genel olarak Ortadoğu krizinizden uzak durma politikaları sebebiyle, üyeler arasında bir mutabakatın uzağına düşmektedir. Trump yönetiminde Trans-Atlantik ittifakının, müşterek güvenlikten eylemsel yükün paylaşılacağı bir yapı haline gelmesi ihtimali her zamankinden fazladır. Ortaya çıkan bu eğilim, Türkiye'nin Trans-Atlantik güvenlik kimliğinin esasen Suriye'den kaynaklanan alışılmadık tehditlerle yüzleşmede başarısız olduğu bir dönemde, kendi savunmasını yapmaya geçmesinin temel sebeplerindendir. Dolayısıyla, Türkiye'nin NATO üyeliği ile devlet dışı aktörlere karşı alışılmadık mücadelesini nasıl bağdaştıracağı ve Trans-Atlantik bağlantılarını müşterek savunma adına ne derece kullanabileceği ile ilgili bazı soru işaretleri vardır.

İkinci olarak, Türkiye'nin NATO kimliği ile çelişen başka bir gerçek Rusya'nın, hemen Türkiye-Suriye sınırındaki ordusu ve hava kuvvetleri mevcudiyetidir. NATO, Rusya'nın Baltık devletlerine uzanmasından ürküyor ve savunma önlemleriyle karşılık vermeye istekli görünüyor olsa da, Rusya'nın, Suriye'de, Türkiye'nin menfaatlerine aykırı olarak, iddiaya göre Amerika'nın onayıyla, mevzilenmesine benzer bir tepki göstermemiştir. Dolayısıyla, Türkiye'nin kendi "Küba krizine" tepkisi, özellikle 24 Kasım 2015 tarihinde Türk hava sahasını ihlal eden bir Rus jetinin vurulmasından sonra, iki şekilde oluşmuştur. İlk olarak, Türk hükümeti, Türkiye'nin Suriye'ye müdahalesinin önüne çekilen Rusya'nın blokajı sonrasında, Rusya politikasını değiştirmek zorunda kalmıştır. Bu anlamda, Türkiye'de, Batı yanlısı Davutoğlu hükümetinin yerine, Ankara ile Moskova arasında uzlaşma sürecini garanti eden görece Avrasya taraftarı Yıldırım hükümetinin geldiği bir hükümet değişimi olmuştur. İkincisi, Türkiye, ittifaka karşı, özellikle 15 Temmuz darbe girişiminin ardından, Gülen taraftarı darbecilerin iddia edilen NATO bağlantıları sebebiyle daha eleştirel bir ton benimsemiştir. [30]

Bu durumda, ortaya çıkan Türk doktrini müşterek güvenlikten çok kendine yardım etme ve çok boyutlu tehditlerle başa çıkmak için alternatif angajman arama olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda, Türkiye'nin asıl amacının, özellikle milli savunma sanayi üzerinde yoğunlaşıp milli tanklar, saldırı helikopterleri, insansız hava araçları, uydu, savaş jetleri, savaş gemileri ve silahlar imal ederek askeri teknolojide elverişli düzeyde bağımsızlık olduğu görülmektedir.[31] Türkiye, yine özellikle *know-how* paylaşımı üzerinde durarak, askeri istihsal için alternatif kaynaklar aramıştır. Çin ve Rusya ile savunma bağlantıları arayışına yönelik tartışma yaratan bu çabalarda, özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nden gelen itirazlar sebebiyle önemli bir ilerleme kaydedilememiştir.[32] Ayrıca, Türkiye, ikili (Azerbaycan) ve çok taraflı (Afganistan, Kosova, Bosna, Lübnan, Gürcistan) anlaşmalar yoluyla üçüncü ülkelerdeki Soğuk Savaş sonrası askeri varlığın yanında, daha önce görülmeyen bir şekilde Katar ve Somali'de askeri üsler kurmuştur. Son olarak, Türkiye, Polonya, Baltık cumhuriyetleri, Ukrayna ve Karadeniz'e kıyısı olan diğer tampon ülkelerle, daha geniş bölgedeki artan Rus askeri varlığını dengelemek için yakın savunma bağlantıları kurmaya çalışmaktadır.

30 Kişisel mülakat, Emekli Subay, İstanbul, 1 Aralık 2016.

31 "Erdogan Aims to Turn Turkey into Major Defense Industry Power," *Reuters*, 27 Mayıs 2015.

32 "Why Turkey Chose, and Then Rejected, a Chinese Air-Defense Missile," *Defense One*, 3 Şubat 2016, http://www.defenseone.com/ideas/2016/02/turkey-china-air-defense-missile/125648/.

KİMLİK KRİZİ

TDP'deki kimlik krizi yeni değildir ve tarihsel kökleri, ülkenin jeopolitik ve jeokültürel konumunda yatmaktadır.[33] Alternatif bağlantı arayışı, TDP'nin AK Parti döneminde İslamlaşması ya da daha açık belirtmek gerekirse "Ortadoğululaşması"[34] tartışmasını doğurmuştur; bu da, çelişkili bir biçimde "Avrupalılaşma"[35] ile ilgili eşzamanlı literatür ile çakışmıştır. Türkiye, gerçekten de, Ortadoğu'da liderlik rolü üstlenmeye çalışmış ve AB'ye katılım yolunda ilerlerken benimsediği geleneksel müdahil olmama politikası yerine bölgesel sahiplik rolünü tercih etmiştir. Çatışma çözümü ve arabuluculuğa yönelik girişimler Türkiye'nin bölgedeki önemini arttırmış ve Türkiye'nin gerçekleştirdiği çoğunluğun Müslüman olduğu bir bölgede demokratik yönetim ve pazar piyasasının karışımı "Türk modeli"[36] olarak adlandırılan modelin cazibesini arttırmıştır. Arap baharı öncesinde, Türkiye, Iran-Suriye-Irak-Hizbullah-Hamas'ın oluşturduğu "direniş eksenini" ile olduğu kadar Körfez krallıklarının Batı yanlısı Ürdün, Mısır ve Filistin ile sahip olduğu kuvvetli bağlar sayesinde bölgesel denklemlerde sağlam bir yere sahipti.

Arap Baharı süresince, artan mezhepçilik ve yaygın jeostratejik rekabet sonucunda Türkiye'nin demokratik (hatta ticari) barış teorisi görüşüyle ara yol bulma kapasitesi ortadan kalktı. Türkiye, bunun yerine, Türkiye'nin bölgesel rolüne zarar veren, sığınmacılar ve terörizm tehditleriyle mücadele etmek zorunda kaldı. Bunun sonucunda, IŞİD'le savaşma konusunda uluslararası tüm gözlerin Türkiye'nin üzerinde olması ve Türkiye'nin bu rolü üstlenme konusunda tam da istekli olmaması, Türkiye-Batı bağlarını zayıflattı ve iddia edilen IŞID bağlantıları bu amaçla spekülasyonlarla gündemde tutuldu. Türkiye cihatçı gruplarla bağlantısı olduğunu resmi olarak reddetse de,[37] Türkiye karşıtı gruplar, özellikle de Gülenciler, Suriye'deki sözde "Kürt karşıtı ve IŞID yanlısı" Türk politikası ile ilgili bir dezenformasyon kampanyası yürütmeyi başardı. Genel olarak, Batı, bölgesel ve global bağlantılarla konsolide halde üçlü dış politika arayışı süreklidir. Ancak mevcut durumda her şeyden fazla iç değişim sürecinin tamamlanması ve Türkiye üzerindeki jeopolitik baskılar hesaba katılmalıdır. 15 Temmuz sonrası siyasi iklimi koşulları, hükümetin bürokratik konsolidasyon, kamu güvenliği ve ekonomik büyümeyi desteklemek için alternatif ticari bağlantılar aramaya öncelik vermesini zorunlu kılmaktadır.

TDP'nin buna yönelik üç önceliği olacaktır: ilk olarak, FETÖ ile mücadele etmek ve Türkiye'nin uluslararası itibarını zedeleme kapasitesini etkisiz kılmak için Gülen'in Türkiye içerisindeki bağlantılarını yok etmek gündemin en üstündedir. Türkiye, resmi olarak bu terörist grubun lideri Fethullah Gülen'in peşinde olup Gülen ile bağlantılı tüm okulların ve ticari kuruluşların kapanmasını istemektedir. Tüm yurt dışı temaslarda bu talep dile getirilmektedir. Bu anlamda, AK Parti kadroları, ABD Başkanı Trump'ın, Pennsylvania'da ikamet eden Gülen'in iadesi yönünde hareket edeceği beklentisi içindedir. Bazı ülkeler Türkiye'nin talebine uymuş olsa da, diğerlerinin uymamış olması, Amerika Birleşik Devletleri de dahil olmak üzere, Gülen ile bağlantılı kuruluşların mevcut olduğu 160 ülkenin her biriyle ilişkilerin bozulma riskini beraberinde getirmektedir.

İkinci olarak, Türkiye, PKK ve IŞİD'in kamu güvenliğine zarar verme kapasitesini en aza indirerek Türkiye içerisindeki ve sınır ötesi kapasitelerini azaltma arayışındadır. PKK ile mücadele, Temmuz 2015'te barış sürecinin sona ermesinin doğal sonucuymuş gibi görünürken, Türkiye'nin IŞİD'e karşı kara operasyonu, güvenlik ve ayrıca AK Parti'nin dış politikasının fikirsel zemini ilgili tüm komplikasyonlarıyla birlikte, cihatçı hareket ile mücadeleye yeni bir unsur getirmektedir.

Üçüncü olarak, ekonomik büyümeye destek ihtiyacı gittikçe artmaktadır. Türkiye, bu amaçla, alternatif pazarlar ve ticari bağlantılar aramaktadır. Güneydeki komşularına olan sınırlı erişimine karşın, Türkiye, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), Ukrayna, Orta Asya cumhuriyetleri, Belarus ve Moldova ile ekonomik menfaatlerini canlandırmıştır. Türkiye, Afrika kıtasındaki varlığını geniş bir şekilde devam ettirmekte ve MIKTA (Meksika, Endonezya, Kore, Türkiye, Avustralya) ülkeleri ile bağlantılara açıktır. Buna rağmen, Türkiye'nin dış ticareti ağırlıklı olarak Batı ülkeleriyle yürütülmektedir. Trump yönetimi geniş Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı'nı (TTIP)

33 Doğu Ergil, "Identity Crises and Political Instability in Turkey," *International Affairs* 54, no. 1 (2000): 43-62.

34 Tarık Oğuzlu, "Middle Easternization of Turkey's Foreign Policy: Does Turkey Dissociate from the West?" *Turkish Studies* 9, no. 1 (2008): 3-20.

35 Meltem Müftüler-Baç and Yaprak Gürsoy, "Is There a Europeanization of Turkish Foreign Policy? An Addendum to the Literature on EU Candidates," *Turkish Studies* 11, no. 3 (2010): 405-427.

36 Emirhan Yorulmazlar and Ebru Turhan, "Turkish Foreign Policy towards the Arab Spring: Between Western Orientation and Regional Disorder," *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* 17, no. 3 (2015): 337-352.

37 Ahmet Davutoğlu, "Russia Must Focus on the Common Enemy," *The Times of London*, 27 Kasım 2015, http://www.thetimes.co.uk/tto/opinion/thunderer/article4624985.ece.

sona erdirse bile, Batılı ortaklarla, AB ile mevcut Gümrük Birliği'nin ötesinde bir serbest ticaret rejimine girmek gündemin en başındadır.

Darbe sonrası ortamda, Batı ülkeleriyle işbirliği için fırsatların sınırlı olması TDP'nin kimlik krizini daha da kötüleştirmiştir. Türkiye-AB arasındaki sığınmacı anlaşmasının Türkiye'nin taleplerine cevap vermemesi ve Türkiye karşıtı ve göçmen karşıtı seslerin, Türkiye ile işbirliği konusunu gölgede bırakması sonucunda, Erdoğan'ın, Batı ile yapıcı bir ilişki ümidi darbe almıştır. Bunu takiben, Batı ile genel olarak ilişkilerin bozulmasının nedeni Türkiye'deki demokratik yolla seçilmiş hükümete destek verilmemesi ve Batı'nın, insan kaynakları ve lobi gücü açısından tam anlamıyla Amerika Birleşik Devletleri'nde ve Avrupa'da barınan Gülen yanlılarıyla arasına mesafe koyamamasıydı.

Yurt içinde yoğun konsolidasyon çabalarına karşın siyasi reformlar yapma kapasitesi sınırlı olduğundan, AB ile gerilimi tırmandırma politikası, Türkiye için her halükarda risklidir. Yine de, Türk politikacılarının arasındaki genel algı, AB'nin demokratik yollarla seçilmiş hükümeti en fazla ihtiyaç duyduğu zamanda terk etmiş olduğu ve daha sonra da bu durumu telafi etmediği yönündedir. Avrupa başkentlerinde, PKK ve Gülen yanlılarına yönelik kamusal müsamaha, durumu daha da kötüleştirmiş ve genel olarak "AB, Türkiye'yi bölmek istiyor" komplocu zihniyetini desteklemiştir. İdeal senaryo, Türkiye ve AB'nin, müşterek problemleri olan sığınmacılar ve terörizme karşı el ele birlikte çalışmaları, Rusya ve İran'ın kendi bölgesindeki saldırılarına beraber karşı koymaları ve kendi kıyılarına ulaşan güvenlik sorunlarını engellemek için güvenlik ve ekonomi politikaları oluşturmalarıdır. AB'nin bölünmüşlüğü ve Brexit, ve artan popülizm dalgalarından sonra birliğin geleceğinin net olmamasına rağmen, gerçekçi tutum, karşılıklı ithamlara son vermek için beklentileri düşük tutmak, iç dengelerini korumak için sığınmacıların etkisini en aza indirmek, terörizme karşı ortak platformda istihbarat ve güvenlik konularında işbirliği yapmaktır. Belki de en önemlisi Türkiye-AB ilişkilerinin geleceği için, bir türlü gerçekleşmeyen üyelik sürecine yoğunlaşmak yerine karşılıklı ekonomik ve siyasi menfaatlere dayanan uygun bir perspektif geliştirmektir.

Bu sorunlu zeminde, Türkiye'deki siyasiler, Türkiye'nin güvenlik ve ticaret ihtiyaçlarını karşılamak için alternatif formülleri benimsemeye hazır görünmekteler. Şangay İşbirliği Kuruluşu'na (ŞİK) üyelik fikrinin yeniden ortaya çıkışı, Türkiye'nin, Avrasya bölgesinde Rus ve Çin liderliğindeki yapıya eklemlenme niyetinden çok Batılı kimliği konusundaki hayal kırıklığından kaynaklanmaktaydı. Türkiye'nin asıl amacı "Asya'ya yönelmek" olsaydı, kıtaya erişebilmek için kullanabileceği Batılı ve Japonya, Endonezya, Malezya ve Güney Kore gibi bölgesel bağlantıları bulunmaktadır.[38] Ayrıca, Avrasya Ekonomik Topluluğu'na karşı, Belarus ve Kazakistan ile ilişkileri derinleştirme kapasitesine sahip ancak çözülemeyen siyasi konular sebebiyle Ermenistan ve Kırgızistan'ın dışarıda kalmak zorunda olacağı kararsız bir ilgi de mevcuttur.

Bununla ilgili başka bir konu ise, darbe sonrası siyasi iklimde , Rusya'nın Türkiye üzerinde etkisini artırmasının önündeki engellerin ortadan kalkmasıdır. Arka planda, hükümet yanlısı unsurlar, Rusya'daki "Avrasya yanlısı" unsurlarla, kendisini AK Parti'nin olası koalisyon ortağı olarak lanse eden aşırı milliyetçilerin arabuluculuğuyla iletişim halindedir. Alexandar Dugin'in 14-15 Temmuz'da Ankara'da bulunduğunun duyurulması[39] ve Başbakan Yıldırım ve Belediye Başkanı Melih Gökçek de dahil AK Parti'nin üst kademelerindeki kişilerle toplantı yapması, Türkiye'nin muhtemel bir Rus ve Avrasya yanlısı dış politikaya yöneldiğinin işaretidir. Erdoğan, jeostratejik hedeflerden ekonomik ve askeri işbirliğine kadar Rusya ile yakınlaşmaya istekli görünmektedir. Tekrar etmek gerekirse, Rusya'nın liderliğini yaptığı bu Avrasya yanlısı tutumun Batı ile olan bağların kötüleşmesini ne kadar telafi edeceği tartışma konusudur.

38 Kişisel mülakat, Bürokrat, Ankara, 21 Aralık 2016.

39 "The Unlikely Origins of Russia's Manifest Destiny," *Foreign Policy*, 27 Temmuz 2016.

SONUÇ

Başarısızlıkla sonuçlanan 15 Temmuz darbesi Türkiye'nin devlet yapısında bir krizi yüzeye çıkardı. Darbe, bir önceki dönemin zorunlulukları paralelinde hali hazırda yeniden şekillenme ve yapılanma süreci içerisinde bulunan dış politika çerçevesine ciddi bir darbe indirdi. Bu makalede ele alınan dört kriz, dış politika oluşturma sürecinde engeller yaratmış, dış politikayı iç politika sorunlarının ve önceliklerinin tutsağı haline getirmiş, bölgesel ve uluslararası politikada esnekliği azaltmış, istikrarsız politik tavırlara yol açmış ve Türkiye'nin uluslararası yönelimi ile ilgili tartışmalar başlatmıştır. Başarısız darbeye karşı birleşik tavır, devletin içinde olduğu genel krizi ve özelinde, dış ve güvenlik politikalarının çözüme ulaştırılması için bir başlangıç olup ülke çapında bir mutabakatı sağlayabilirdi. Ne yazık ki, durum böyle olmadı. Başarısız darbenin ülke içindeki artçı sarsıntıları ve bozulan bölgesel güvenlik, dış politika yapısı için durumu daha da kötüleştirdi.

Parlamenter sistemden başkanlık sistemine geçiş arayışı nedeniyle dış politika kurumları içerisindeki tereddüt devam ederken, siyasi krizler ve kimlik krizleri dış politika oluşturma ve uygulama süreçlerini belirsizleştirmektedir. Daha önemlisi, güvenlik krizleri, iktidardaki siyasi elitler arasında devleti merkezine alan bir beka sorunu oluşturmaktadır. Bu durum yurt içinde sürekli bir olağanüstü hal psikolojisi yaratırken, bölgesel politikada sert güç unsurlarının öne çıkmasına yol açtı. Uluslararası ilişkilerde, ülke içerisindeki acil sorunlardan dışarıdaki aktörleri sorumlu tutan bir uyumsuzluk ortaya çıktı.

Bu makale, siyaset yapıcıların dış politikayı özellikle de bölgesel politikayı yeniden düzenlemeye çalıştıkları, Türkiye'nin ciddi bir kriz durumunda olduğu dönemde yazılmıştır. Kriz kısa zamanda aşılamayacak ve bölgedeki durum, iyimser bir bakış açısıyla bile, öngörülebilir gelecekte daha iyiye gitmeyecektir. Problemli durum, kısa dönemli tedbirlerle yönetilebilir olmaktan çok uzaktır. Türkiye'nin terörist gruplara karşı mücadelesi acil önlemler alınmasını gerekli kılmaktadır. Ancak, Türkiye, bu makalede değerlendirilen, dış politikanın dört krizi—sistemsel, siyasi, güvenlik ve kimlik—üzerine giderek kalıcı çözümler üretebilir. Yeni bir dış politika vizyonu için yapısal unsurlar ile ilkeler, mekanizmalar ve uygulamanın birlikte düşünüleceği bir muhayyileye ihtiyaç vardır.

Her şeyden önemli hayati bir koşul, ufuktaki normalleşme girişimlerini tehlikeye atacak kutuplaşma ve bölünmeleri dikkatle ele almaktır. Başarısız 15 Temmuz darbesi devletin zayıflığından dolayı oluştu ve bu, kutuplaşmış bir ülkede ve güvensizliğin gittikçe arttığı bir bölgede, toplumsal ve dış politika krizlerine karşı olan kırılganlığın ve hassasiyetin göstergesidir. Sistemsel değişim, devlet inşası, çeşitli güvenlik tehditleri ile başa çıkma, ekonomik istikrar ve kalkınma, ülke içerisindeki her kesimi içine alan, kapsayıcı ve katılımcı siyasi süreçlere bağlıdır. Bu ortamda, dış politika organları, bölgede artan güvenlik problemleri ile başa çıkabilmek ve uluslararası arenada yeni açılımları korumak için kendilerini yeniden yapılandırabileceklerdir. Aksi taktirde, böylesine problemli bir politik ve sistematik ortamdaki kısa vadeli çözümler ve önlemler, Türkiye'nin dış ve güvenlik politikalarında yeni başarısızlıkları beraberinde getirecektir.

İPM | IPC

İSTANBUL POLİTİKALAR MERKEZİ
SABANCI ÜNİVERSİTESİ KAMPUSU
ISTANBUL POLICY CENTER
AT SABANCI UNIVERSITY

ISBN: 978-605-9178-79-2

İstanbul Politikalar Merkezi
Bankalar Caddesi No: 2 Minerva Han
34420 Karaköy, İstanbul TÜRKİYE

+90 212 292 49 39
+90 212 292 49 57
@ ipc@sabanciuniv.edu
w ipc.sabanciuniv.edu